

DUNAKESZI HELYTÖRTÉNETI SZEMLE

Dunakeszi - Alag Helyismereti Lapja

SZERKESZTŐSÉG: KÖLCSEY FERENC VÁROSI KÖNYVTÁR
DUNAKESZI, KOSSUTH LAJOS U. 6.

FELELŐS SZERKESZTŐ:
CSOMA ATTILA ÉS LÖRINCZ RÓBERT

MEGJELNIK ÉVENTE HÁROMSZOR
KIADJA A KÖLCSEY FERENC VÁROSI KÖNYVTÁR

A hajdani községháza

Dunakeszi, vagy ahogyan akkoriban írták Dunakesz, az 1890-es évekre másfél ezer lelket számláló település lett, és fejlődésének egy újabb lépcsőfoka előtt állt. Ennek a reménybeli fejlődésnek az alapját egyfelől a vasút és az Alag-pusztán megjelenő lovar-egylet adta, másfelől pedig a főváros és a növekvő Újpest közelsége. A dunakeszi gazdák ugyanis jó áron szállíthatták oda gyümölcsüket és zöldségeiket, elsősorban a paradicsomot. A biztos lábakon álló község azonban még számos ponton őrizte a szerényebb megélhetést adó évtizedek emlékeit. Ilyen emlék volt a Fő út mentén álló régi községháza épülete. A szűkös, kevés helyiséggel rendelkező, vályogtéglás, szalmatetős épület felett bizony már eljárt az idő, és amellett, hogy nagyon rossz állapotban volt, funkcionálisan sem felelt meg céljának. A vármegye többször felszólította „Dunakeszt” az épület hibáinak kijavítására, de erre évekig nem került sor. Ugyanez történt 1897. november 11-én, amikor a községházáról szóló rendkí-
vüli közgyűlésen felolvasták a járási főszolgabíró dörgedelmes levelét. Az ülést Blaskó Károly bíró vezette, jelen voltak még

Révész István plébános, Bálintffy Pál, Molnár Gyula, Nyúl Sándor, Fürst Lajos, M. Tóth József, N. László István, Sipos István, Gombai István, Sziráki János, T. Tóth József, ifj. B. Száraz István és Mészáros János. Ekkor dőlt el az, hogy a község pénzét nem a szükséges javításokra fogják elkölteni, hanem egy új községházát építenek, amely minden tekintetben megfelel az igényeknek, és a Fő út, valamint a település díszé is lesz. Már ekkor elkülönítettek a célra egy kisebb összeget, amelyből még azon a télen megcsináltatták a terveket. (Az ülés jegyzőkönyvének kivonatát jelen számunkban közöljük.) A szűkös anyagiak miatt a községháza felépítése egy kicsit elhúzódott, végül 1901-ben adták át. A korabeli döntés helyességét bizonyítja, hogy az akkori épület – kisebb bővítésekkel – lényegében majd száz évig szolgálta a települést, még egy komolyabb hozzáépítéssel, néhány évvel ezelőtt, elnyerte mai formáját. Szerencsére a régi községházáról is maradt fenn fénykép, amely hűen tükrözi a több mint száz évvel ezelőtti Dunakeszi hangulatát.

(a szerkesztők)

TARTALOM:

A hajdani községháza	1
KARVAI Ottóné	
Hetven éve szentelték fel Dunakeszi evangélikus templomát	2
LEGINDI Tímea	
Emlékek az egykori dunakeszi-alagi vendéglátás történetéből	4
BÁTONYI Pál	
Körtvélyes, Kesző és Sárfő magyar földbirtokos családjai IV. rész	6
Dunakeszi képviselő-testületi ülésének jegyzőkönyvi kivonata az új községháza építéséről (1897)	8
SZÓKE Kálmánné	
Múltidéző emlékek városunk helytörténeti gyűjteményében II. rész	9
KOLLÁR Albin	
Az elfeledett dunakeszi-alagi Magán Polgári Iskola története II. rész	10

SZÁMUNK SZERZŐI:

BÁTONYI Pál – nyá. ezredes (Sződ)
 KARVAI Ottóné – evang. felügyelő
 KOLLÁR Albin – nyug. iskolaigazgató, Dunakeszi díszpolgára
 LEGINDI Tímea – egyetemi hallgató
 SZÓKE Kálmánné – nyugalmazott tanár, igazgató

DUNAKESZI HELYTÖRTÉNETI SZEMLE

Dunakeszi-Alag Helyismereti Lapja

Megjelenik évente háromszor,
 1000 példányban

Felelős szerkesztő:

Csoma Attila és Lőrincz Róbert

Kiadja: Kölcsény Ferenc Városi Könyvtár

Dunakeszi, Kossuth Lajos u. 6.

Felelős kiadó: Csonka Mária

Nyomdai előkészítés:

Preysing Frigyes

Nyomda: Raszter ny. Budapest

ISSN 1789-9230

E-mail: szemle@mail.dkvk.hu

A lap megjelenését támogatja
 Dunakeszi Város Önkormányzatának
 Művelődési, Közoktatási, Sport
 és Ifjúsági Bizottsága

A címlapképen: a Révész István Helytörténeti Gyűjtemény fotója a régi községháza épületéről

KARVAI OTTÓNÉ

Hetven éve szentelték fel Dunakeszi evangélikus templomát

Dunakeszi és Alag, a két önálló, egymás mellett fekvő település neve a XIII. század óta ismert volt, hol lakott, hol kihalt területként tartották számon az írásos emlékek. Arról azonban, hogy mikor jelentek meg e két településen evangélikusok, csak meglehetősen hiányos adatok állnak rendelkezésünkre.

Ismert tény, hogy Magyarországon II. József 1781-es türelmi rendeletét követően kezdődött el az evangélikus gyülekezetek kialakulása, majd az evangélikusok anyakönyvi nyilvántartása. A Dunakeszi közelében fekvő Csomád faluban 1783-tól van írásos, anyakönyvi feljegyzés a környező települések (pl. Sződ, Szódrákos, Szódliget-telep, Csörögi-major, Göd) evangélikusságáról. Alag, Kisalag és Dunakeszi gyülekezeteit kezdetben Rákospalotán, majd 1923-tól 1975-ig Újpesten anyakönyvezték, mint fiókegyházközséget.

Az egyházi anyakönyvekből megfigyelhető, hogy amíg Dunakeszi falu majdnem teljesen katolikus vallású volt, úgy a jóval kisebb lélekszámú Alag lakossága megoszott a protestáns és a katolikus vallásúak között. Az ok igen érdekes. A lovaglás és a lótenyésztés elkötelezett híve gróf Battyhányi Elemér, az alagi sárgahomokos területet, az ún. Pest megyei Szaharát, lótenyésztésre alkalmasnak találta. Az 1800-as évek végén szép számban telepített Angliából Alagra a lótenyésztésben jártas családokat (pl. az evangélikus Hesp családot), akik protestáns vallásúak voltak. A lakosság az évek során azonban más, ide települt evangélikusokkal is bővült. A nagybörzsönyi ércbányászok németajkú területéről érkeztek Magyarországra, s a bányászat megszűntével a megélhetésük és munkavállalásuk érdekében Pest közelébe, így Dunakeszire és Alagra is költöztek. A trianoni határ lezárásakor illetve a II. világháború után több erdélyi, Brassó környéki evangélikus család telepedett le Dunakeszin. 1989-ben, a dunakeszi evangélikus templom felszentelésének 50 éves évfordulójára Éber Ottó, az egyházközség akkori felügyelője által – korabeli levelekből, presbiteri jegyzőkönyvekből, írásos visszaemlékezésekből – összeállított kis füzetben a következő olvasható: „Az évszázad elején Dunakeszin 4-5 evangélikus család élt.” Mint szórványgyülekezet Fóthoz, majd 1910-től Rákospalotához tartozott. A lelkész Rákospalotáról járt ki. „Alag község megengedte, hogy az ottani községi iskolában tarthassák az istentiszteleteket. Ilyenkor rendelkezésre bocsátották az iskola harmóniumát is.”¹

1921. május 21-től a dunakeszi-alagi evangélikusok közgyűlésen kimondták, hogy szórványgyülekezetből fiókegyházközséggé alakulnak, presbitériummal. Felelős egyházi vezetőket, felügyelőt, gondnokot, pénztárost, jegyzőt választottak. Az istentiszteletek azonban nem voltak rendszerezettek, így a látogatottság egyre gyéresebb lett. Végül a rákospalotai anyaegyházközség elbocsájtotta kötelékéből őket. Blatniczky Pál esperes úgy határozott, hogy – egy év próbaidőre – az újpesti anyagyülekezethez csatolja a dunakeszi-alagi híveket. Ebből végül sok évtizedes kapcsolat lett. 1932-től az újpesti lelkész, Mezei József járt ki rendszeresen Dunakeszi-Alagra istentiszteleteket tartani. Ezekben az években készült el egy hordozható oltár, egy összeecsukható szószék, és egy oltárkép-festmény, melyek az alagi iskolában tartott istentiszteletek alkalmával a templomi szolgálatot biztosították. Szintén Pestről járt ki kántorizálni Agárdi György, aki később énekkart is alakított, melyet 1940. augusztus 31-ig vezetett. 1932 novemberében nőegylet alakult, vezetője, szervezője E. Issekutz Gyuláné volt.

A kép közepén Bohunka Lajos másodfelügyelő

¹ Éber Ottó: [A Dunakeszi Evangélikus Egyház 50 éves története]. Dunakeszi, 1989. 3.

1935-ben Dunakeszin, Alagon és Kisalagon már mintegy 400 evangélikust tartottak nyilván, így a vezetőségnek komolyan kellett foglalkozni a templomépítéssel. Az ehhez szükséges pénz összegyűjtésének fő mozgatója Bohunka Lajos, Dunakeszi akkori főjegyzője, az evangélikus gyülekezet másodfelügyelője volt, aki a község szélén 2 hold szántóföldet vett, majd azt felparcellázva értékesítette. Az így keletkezett haszon képezte a templomépítés kezdő fedezetét. A következő gondot a megfelelő építési terület megszerzése jelentette. Issekutz Gyuláné férjének közbenjárására a Magyar Lovaregylet évi 1 aranykorona bérleti díjért 100 évre átengedte a Verseny utca – Fóti út sarkán található telkét. Eközben a templomépítésre szánt pénz is szépen gyűlt. Adakozott a gyülekezet, adakozott dr. Raffay Sándor püspök úr. Az ifjúság téglajegyeket árult, a nőegylet egy délutáni műsoros előadásra kibérelte a budapesti Teréz körúti színházat, valamint az alagi Pavilon étteremben is rendeztek jótékonyági teadélutánt. Adakoztak a katolikus helybéliek és – Lányi Ferenc műhelyfőnök vezetésével – a MÁV-telep dolgozói is.

A templom épülete a 40-es években

Az építési terv elkészítésére Lehoczky Gyula okleveles építészrt kérték fel, aki egy román stílusú, oldaltornyos, három boltíves bejáratú épületet tervezett. A terv azonban nem nyerte el a presbitérium tetszését, mert a telek terepviszonyai miatt a templom szinte elveszett volna. Végül Bohunka Lajos megismertette Mezei József lelkészt Szabó János úpești építőmesterrel, aki elvállalta az építési terv átdolgozását, a templomnak alagsort is tervezett, ezzel kiemelve az épületet a környezetéből. Szabó János a dunakeszi-alagi templomot referenciamunkának szánta, a löversenyzés miatt egyre fejlődő Alag lakóit szerette volna megnyerni későbbi megrendelőnek. Az első kapavágás 1938. augusztus 28-án történt, szabadtéri istentisztelet keretében. Az építkezés alatt a gyülekezet pénze elfogyott. Szabó János sokáig hitelezve folytatta a mun-

kát, míg a hívek – a Hangya Szövetkezettől felvett kölcsönnel – ki nem tudták fizetni a számlát. A templom végül elkészült, felszentelésére 1939. szeptember 10-én került sor.

70 év... sok vagy kevés, nézőpont kérdése. Emberi léptékekkel mérve sok, egy épület történetében rövid. Mégis, mennyi mindent éltek át evangélikus templomunk falai! A világháború alatt, 1944-45-ben, a templombelsőt kifosztották, az oltár és a szószék azonban megmaradt. Az ablakok kitörték, a harangok a toronyból lezuhantak, de szerencsére nem sérültek meg. 1947 decemberében fejeződtek be a helyreállítási munkálatok, a harangok is visszakérültek a toronyba. 1951-ben, a közeli Kápolna utcai lőszerraktár felrobbanása nyomán, a detonációtól az összes ablak betört. A pótlásuk sokáig csak felezett, törött üvegdarabokkal sikerült, hisz nem lehetett táblaüveget kapni. 1969-ben ideiglenes homlokzati renoválás vált szükségessé, mert a Duna felőli falszakaszon életveszélyesen potyogtak a nagyobb vakolatdarabok. Ugyanebben az évben, a 30 éves jubileumra, sikerült a templomablakokat – Bodrogi János üvegesmester munkája nyomán – színes katedrálüvegre kicseréltetni. Ekkor kaptunk a fasori evangélikus gyülekezettől egy bontás nyomán feleslegessé vált mennyezeti csillárt, ami a háborúban elveszett helyére került. 1968-69-ben a templomkertben lelkészlakás épült, főként a presbiterek házilagos kivitelezésével. Addig az itt szolgáló lelkész egy hittestvérünknel lakott albérletben. A teljesen szétszáradt régi faléckerítés helyére 1980-ban új kerítés épült. A terveket id. Rátki Zoltán készítette, a kőművesmunka kivételével az összes egyéb munkát a gyülekezet tagjai végezték.

1986-ban egy hatalmas vihar nagy kárt tett a nagytorony cserepezésében, melyet egy ipari alpinista csoport állított helyre. 1989-ben a templom teljes külső tatarozására került sor, sok gyülekezeti tag kitartó segédmunkájával, de több szimpatizáns dunakeszi lakos is segített Kurdi Miklós váci építőmesternek. A templom 50 éves jubileumát így felújított külsővel ünnepelhettük. 1997-ben az alagsorban vizesblokkot, gáz központi fűtést és a templom védelmi rendszerét alakítottuk ki. 2003-ban elkészült az új parókia és lelkéshiatal, a templom homlokzatára felkerült az evangélikus köszöntés: Erős vár a mi Istenünk! 2007-ben korszerű digitális orgonával gyarapodott a templomunk.

1997-óta az evangélikus templom rendszeresen részt vesz a város kulturális életében ádvienti és böjti egyházzenei áhítataival, amelyeken a közreműködők dunakeszi és környékbeli előadóművészek, énekkarak, zenészek, zenekarok. De volt már fotókiállítás, kerámiakiállítás is a templom gyülekezeti termében. 2005-től évente autóbussz kirándulást szervezünk, melyen más felekezetű helybéliek is szívesen vesznek részt.

2009. szeptember 13-án a templom felszentelésének 70 éves évfordulóján, a hálaadó istentiszteleten dr. Fabinyi Tamás evangélikus püspök hirdet igét. Ekkor a templomépítésről és a gyülekezet életéből alkalmi kiállítás is lesz.

Az evangélikusok létszáma országosan is csak 3-4%, Dunakeszin sohasem érte el ezt az arányt. Öröndetes azonban, hogy az elmúlt években az új lakóparkokba költözők köréből egyre több evangélikus hittestvér jelentkezik házasságkötésre, keresztesésre, és kapcsolódik be a gyülekezet életébe. A templom áll, a gyülekezet él és egyre gyarapodik, az egyházi események sokfélesége is bővül. A magyarázat a Bibliában található: „Ha az Úr nem építi a házat, hiába fáradoznak az építők.” (Zsoltárok 127,1)

Soli Deo Gloria!

LEGINDI TÍMEA

Emlékek az egykori dunakeszi-alagi vendéglátás történetéből

A vendéglátásnak, mint kereskedelmi tevékenységnek a lényege, hogy a jellemzően helybeni fogyasztásra szánt ételek és italok felszolgálása mellett egyéb szórakoztató szolgáltatásokat is nyújt. A fogalom nem a mai modern kor szüleménye, az árucserre megjelenésével és elterjedésével, valamint az utasforgalom kialakulásával egyidős. A magyar vendéglátás is hosszú évszázadok során alakult, formálódott, és korszerűsödött, a fejlődését azonban a két világháború jelentősen visszavetette. A következőkben a hazai vendéglátás kis szelvényébe, a dunakeszi éttermek, kocszmák, fogadók hajdani világába tekintünk bele, elsősorban a múlt század első felére fókuszálva.

Dunakeszi legrégibb kocszmája minden bizonnyal a Fő út mentén, a Községháza közelében álló Uradalmi kocsmá volt. Épületét valamikor a XVIII. században emelték és nem csak kocsmaként, hanem úti fogadóként is működött, ahol az utazók szállást kaphattak és lovat is válthattak. A szájhagyomány szerint még maga Mária Terézia királynő is megfordult benne, amikor gróf Grassalkovich Antalhoz ment látogatónak Gödöllőre. A legújabb kutatások azonban ezt a vélekedést nem erősítik meg. Az Uradalmi kocsmá épületét 1926-ban lebontották, és helyére felépítették a Községi Kultúrházat, melyet Népháznak is neveztek. A még ma is álló kétszintes épület valósággal kiemelkedett a földszintes parasztházak közül, és a település büszkesége lett. Alsó szintje különböző üzlethelyiségeknek biztosított helyet. Ilyen volt például a helyiek által közkedvelt cukrászda és az Iparos Kör vendéglője is, melyet akkoriban Nagykocsmának ismertek. A Kultúrház adott otthont az igen népszerű színielőadásoknak, valamint a hétvégenként tartott tánciskolai tanfolyamoknak. Emeleti színháztermében rendezték a bálkat és a különböző táncmulatságokat. Ilyen volt a nyári paradicsombál és az ősszel, búcsúkor tartott bál is. Dédnagymamám elmondása szerint mindig volt valamilyen rendezvény. Pestről híres színészek jöttek szerepelni, így a fiatalok számára egy helyen adatott meg a szórakozási és ismerkedési lehetőség a Kultúrház falain belül.

Az Uradalmi kocsmá, lebontása előtt, 1926-ban

Továbbhaladva a Fő úton, a Kultúrházától nem messze találjuk az egykori Mogony vendéglő még ma is álló épületét, amely a gazdák törzshelyének számított. A tulajdonos, Mogony János az első világháborúban komoly sérülést szenvedett és rokkantsági jogon kapta meg az italmérési engedélyt a Fő út

40. szám alatt. Kocsmája igazi családi vállalkozás volt, amely mellé 1928-ban házat is épített. A hely híres volt disznótoros vacsoráiról, zónapörköltjéről. A nagy udvar miatt a legtöbb mulatságot itt rendezték, belső részében pedig biliárdasztal várta a játékot kedvelő gazdákat. Mogony nyaranta a Duna-parton is italmérési jogot kapott, ahol a Kubik-gödörben lévő, lugasos, Strand vendéglője a fürdőzők kedvelt helyévé vált. (A Fő úti Mogony vendéglőt 1949-ben kisajátították.)

A Fő úti Mogony vendéglő

Ha már a Duna-parton járunk, meg kell említenünk a Rév-csárdát is, melyet az 1700-as évek közepén I. Grassalkovich Antal építtetett a horányi átkelőnél. Az épület ugyan távol esett a község központjától, de haláteleit nem csak a réven átkelő utazók, hanem a dunakesziek is kedvelték. A csárda épülete egészen az 1970-es évekig állt. A helyén ma is vendéglátó egység, egy kávézó működik. A helyi iparosok törzshelye volt a Szent István utcában álló Szalay vendéglő, amelyet tulajdonosa, a kőművesből építésszé és tervezővé lett Szalay Pál épített 1934-ben. Érdemes megjegyezni, hogy mennyire meghatározta a tulajdonos személye és eredeti foglalkozása a vendéglő körét, hiszen mint előbb láthattuk a földműves Mogonyhoz a gazdák, még az iparos Szalayhoz az iparosok jártak. Az emeleten volt a család lakása, a földszinten pedig a melegkonyhás vendéglő és a bokszokkal berendezett nagyterem várta a vendégeket, ahol számtalan szüreti bált és táncversenyt tartottak. A vendéglőhöz szépen kialakított kerthelyiség is tartozott, amelynek tekepályája a baráti társaságok kedvelt találkozóhelye volt.

A Szent István utcán a vasút felé továbbhaladva az Árpád utca sarkán rátalálhatunk a hajdani Holovics kocsmá helyére, amelyet Holovics József (eredetileg ácsmester) vezetett 1928 és 1951 között. A kocsmában annak idején paradicsom-, szüreti-, iparos- és tűzoltóbált is rendeztek, továbbá a nyári bálkat közkedvelt színteréül is szolgált, melyeken rezesbanda szolgáltatotta a talpalávalót. Az épület 1928 előtt Massing kocsmaként volt ismert, ahol a fellelt iratok szerint még tánctanfolyamokat is tartottak.

Visszatérve a község központjába, az egykori piactér környékére, meg kell említenünk a régi Varga-féle vendéglőt, mely nem báljai (itt nem rendeztek soha!) hanem egyéb szórakozási lehetőségei miatt volt kedvelt. Míg az épületben

biliárdasztal, addig az udvaron kuglipálya várta a játékos kedvű vendégeket. Nem messze innen, a mai Radnóti Miklós Gimnázium háta mögött, a Mogyorósi kocsmá állt, tulajdonosa Mogyorósi Ferenc volt. Szintén ezen a környéken épült az a vendéglő, amely Szabó István bíró feleségének, Sípos Katalinnak tulajdonát képezte. Itt a mai Okmányiroda épületében tartották a régi Katalin-bálokat, valamint ugyancsak itt (a jelenlegi Házasságkötő Terem helyén) korábban mozi is működött. Ismert volt még az Alvégen álló Bellók-Bognár vendéglő, valamint a Vasút és az egykori Mező (Martinovics) utca sarkán lévő N. László-féle vendéglő, amely 1925-ben nyitott meg. Színvonalas programjai miatt a pesti újságok kávéháznak nevezték. Rendszeresek voltak itt a színjátszó előadások és a zenés estek is, valamint az épületében működött egy ideig a község első mozija, az Edison is. Érdekesség, hogy a cikkben említett helyek közül ez az egyetlen, amely megszakítás nélkül, a mai napig is italmérésként működik. Jelenleg Bürger kocsmá néven ismert. Dunakeszin ismert volt még a XIX. század utolsó éveiből Hajnal Alajos vendéglője, valamint a 10-es, 20-as évekből Gózon Gyula és Gulyás Béla kocsmája is.

A Szalay kocsmá a Szent István úton

Vágjunk most át a vasúti síneken, és nézzünk körül az alagi vendéglátó helyek között. Alagon kiemelt szerepe és nagy jelentősége volt a Pavilon épületének. Lévai Tibor kutatásai szerint az eredeti faszervezetes épület a Városligetben állt, melyet lebontottak, 1896-ban Dunakeszire hozták, és az egykori Spartacus pálya helyére építették fel. Itt mindössze két évig állt, mivel Batthyány a lebontása mellett döntött. Ennek oka az volt, hogy túl közel állt a lóversenypályához és a tetejéről a bookmakerek kifigyelték az edzéseredményeket, ami a fogadásnál tisztességtelen előnyökhöz juttatta őket. Az új Pavilont (hivatalos nevén Lovaregyleti Étterem és Szálloda) 1898-ban a vasútállomás háta mögött építették fel, angol fogadók mintájára, és kizárólag hosszú távú bérletbe adták ki vendéglősök részére. Az első bérlő Förster Konrád volt. Később Kratochwill Ede, majd 1912-től Neiser Ferenc, a húszas évektől pedig Kedvessy Nándor lett a bérlője. Kedvessy jó két évtizeden keresztül, a második háború végéig üzemeltette. A szokás mindig ebben a kerthelyiséggel, szállodával és nagyteremmel rendelkező épületben ünnepelték meg nagyobb győzelmeiket, de istállótulajdonosok és fogadók is előszeretettel látogatták. A helyi báloknak is rendszeresen otthont adott, ezáltal a közösségi élet fontos színtere volt. Minden évben itt rendezték a Tűzoltóbált, amelynek a bevételeit a drága, de nélkülözhetetlen felszerelések beszerzésére

fordították. A bálokon az elvárt öltözék nőknek estélyiruha, férfiaknak szmoking, illetve sötét öltöny volt. Lányok csak kísérettel (gardír) jelenhettek meg ezeken a rendezvényeken. A versenynapokon a szálloda mindig teltházas volt, az épületben óriási élet zajlott. A Pavilont 1945 után elvették a lovaregylettől, de az államosítás után is – igaz alacsonyabb színvonalon és szállóvendégeket nem fogadva – még évtizedekig a vendéglátást szolgálta. Végül 2007 márciusában lebontották, és lakóházként építették újjá.

Az Alagon található vendéglők közül fontos megemlíteni még az egykori Tolnai vendéglőt, mely a mai Kölcsey Ferenc Városi Könyvtár helyén üzemelt az egykori Csomádi, ma Kossuth Lajos utcában. A Főti út legelején épült Fejűk Károly vendéglője, melynek épületében ma bölcsőde működik. Korabeli feljegyzések szerint itt is rendeztek mulatságokat, például itt tartotta 1926. december 26-án az Alagi Jockey FC a szilveszteri estélyét. A Magyar utca 1. számú ház is egy vendéglőnek adott otthont. Kezdetben Kovács-vendéglőként ismerték, majd 1911-ben Gráf György volt a tulajdonosa. Három évvel később már Szabó Imre vendéglőjeként tartották számon, itt alakult meg 1914. március 1-jén az ASC (Alagi Sport Club). Mivel a vendéglő közvetlenül a klub sportpályája mellett állt, az épület öltözőként, valamint klubhelyiségként is szolgált. A csapat első mezének megvásárlására a vendéglős adott kölcsönt, amelyet az egyesület májusban, egy, a Pavilonban megrendezett bál bevételeiből fizetett vissza. A sportklub egyéb működő előadásokat is rendezett itt, hogy azok bevételeiből képes legyen fenntartani magát.

Megemlítendő még a Főti és a Huba utca sarkán álló Círus vendéglő, valamint a Főti úton kicsit feljebb, a Kodály Zoltán utca sarkán álló Varga-Szimon-féle kocsmá. A Rákóczi út elején volt Tiringer Bálint vendéglője, valamint Alag központjában, a Rákóczi és Kossuth utca sarkán a Spáring vendéglő. A negyvenes évek elején a község házával szemben, a Szent Imre tér 3-ban működött Varga Gábor vendéglője. A Széchenyi utcában volt Thieme Béla étterme, amelyet Paradicsom vendéglőnek is hívtak. Azért kapta ezt a nevet, mert amikor a dunakeszi gazdák a Tetétlenben lévő paradicsomföldekre igyekeztek, mindig megálltak itt egy frissítőre. Ismert volt még Tóth József vendéglője a Károlyi utcában, valamint Wágner Bertalan italmérése a Királyhágó és Esze Tamás utca sarkán.

A Pavilon vendéglő kerthelyisége 1927-ben

Zárásként beszéljenek helyettem Anthelme Brillat-Savarin szavai: „Valakit vendégül látni annyi, mint felelősséget vállalni, hogy az illető testben-lélekben jól érezze magát a vendégség ideje alatt.”

BÁTONYI PÁL

Körtvélyes, Kesző és Sárffő magyar földbirtokos családjai

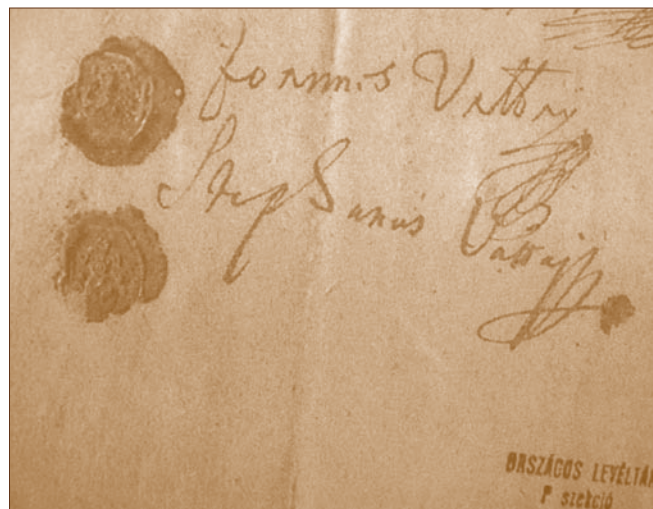
IV. rész

A fellelt dokumentumok alapján tovább folytatom a Wattay család Dunakeszivel kapcsolatos tevékenységének ismertetését. I. Wattay Pál halála után birtokait – köztük Keszit is – fia, János és unokája, István öröklék. A végig labanc kézen lévő Pest német-rác fegyvereseinek tevékenységeként Dunakeszi a szabadságharc során egy időre ismét elnéptelenedett. 1711 júliusában Dunakeszi lakosai nagy kárt szenvedtek a katonaságtól lovak és marhák legeltetése miatt.¹ A katonaság ekkor egy tábor alakított ki Dunakeszi területén, és Pest, valamint a tábor között gyakorlatoztak. Ebből alakult ki egy jelentős katonai terület, melynek részei a mai napig is megvannak Budapest területén az újpesti Váci úttól a Dózsa György útig. A katonaság betelepülésével kapcsolatos lehetett az Orczyak földbirtokosságának vétele. A dokumentumok szerint, csak egy ideig volt zálogban az Orczy családnál Dunakeszi, vagy annak – és ez a valószínűbb – egy része. Az Orczyak levéltárában és rokonuk (Petrovay György) által megírt családtörténetében sem szerepel Dunakeszi neve.² Ismert viszont, hogy Orczy István a császári katonaság ellátásának megszervezésével és javak elkobzásával volt megbízva. Ezen ténykedése során sok birtokot szerzett meg, így például Rákóczi Ferenc gyöngyösi házát is csere útján kapta meg egy házhelyért. Valószínű, hogy hasonló módon akart részt szerezni Dunakesziből is, de egy nagyobb birtokszerezővel nem versenyezhetett.

„Vatay” János és István kérésére 1714. szeptember 2-án Vácon lefolytatott vármegyei vizsgálat kérdései a következők. Tudja-e és hallotta-e a tanú, hogy Dunakeszinél lévő „Szürkő” nevű tanya örökösen a Wathay famíliát illeti? Tudja-e és hallotta-e, hogy a Török Birodalom alatt is Wathay famíliának minden esztendőben, úgymint magyar örökös uraknak azon tanyáról bizonyos „mása vizát”, avagy másféle halat kellett adni és Fülek várába szolgáltatni. Tudja-e, hallotta-e, hogy Buda megvétele után is, akik halásztak, azon tanyát a Wathay famíliának, úgymint földes úrnak kiadták a részt mindenkor? A tanúk közül Vörös Gergely 75 éves „Dunakesi” lakos, „Orczi” István jobbágya vallotta: Tudja bizonyosan, hogy a tanya a Wathay famíliát örökösen illeti. Mivel halászegény volt a tanyán, tudja azt is, hogy egy mázsza vizát, tokot, pontyot vittek esztendőnként Fülekre, mivel ez volt árendája és bére a tanyának. Tudja azt is, hogy Buda megvétele után is „birodalmában” volt a Wathay família a tanyának, amíg el nem zálogosították. Megegyező vallomást tett még Juhász István, Sánta Lőrinc, Lépes János, Sipos András, Dinnyés István.³

Az 1715. évi országos összeíráson a településen hivatalosan nem írtak össze senkit,⁴ mert csak az adózókat kellett feljegyezni, de a vármegye irataiban rögzítették, hogy Dunake-

szi kurális falunak 18 lakosa van. A Wattayak tevékenysége során tovább nő a település fontossága. A Duna bal parti birtokaiknak (Szentmihály, Csömör, Szentlőrinc, Gubacs, Soroksár) központját hozták itt létre. Többször megtörtént, hogy a gubacsi és szentlőrinci pusztákról az illetéktelenül legeltetett juhokat, marhákat – Juhász János, majd fia István a Wattayak ispánjai – Dunakeszire hajtották. Az állatok kiváltására a gazdájuk pénzt, vagy juhokat adtak, majd bérelni kezdték a legelőket.⁵ Jellemző Althann Mihály Frigyes gróf váci püspök 1718. augusztus 13-i jegyzéke, melyben felkéri a vármegyét, hogy késedelem nélkül szüntessék meg Dunakeszi lakói az átkelőhelyet a Dunán, mert ezzel kárt okoznak Pest és Vác lakóinak és megkárosítják a császári harmincadvámhivatalt is.⁶ Az átkelőhely működését bizonyítja, hogy a vármegye 1723. november 22-23-án tartott közgyűlésén Zichy Péter Szabolcs vármegyei főispán tiltakozott, mert a Szentendrén állomásozó tisztek átszállítják magukat a Dunakeszi és Monostor területén lévő kompokon. A katonaság ellátására újabb adókat vetnek ki 1718-ban, illetve 1720-ban Dunakeszire is. 1721-ben az Althann ezred gabonatiszt el-tartására fél equilis (ló) porció 2 forinttal számolva, 1 orális porció 5 forint, valamint a szolgára 1 forint, 2 kila búza, 4 tyúk, 1 font vaj, 4 font só, 5 hónapra hízó 6 forint 50 dénár, 5 óra 2 liba a kivetés⁷ és ekkor a Dunapart egy részét is lefoglalja a katonaság.

Wattay János és István pecsétje aláírással 1711.

Wattay István, majd 1723-ban Wattay János is elhunyt. Az özvegyek hamarosan férjhez mentek Róth Ádámmal, illetve Gyürky Istvánhoz. A vármegye 1728. évi regnicoláris (birodalom lakossági) összeírása szerint „Dunakeszy” kurális possessio (birtok), Orczy István zálogbirtoka, 7 örökös jobbágys, 30 szabadköltségű jobbágys, 1 öreg beteg férfi és 7 szüleiknél lakó nagykorú fiú lakossal.

1 Kiss Anita, Schromek László Péter: *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái. Kiegészítő kötet. 1625-1715, 1728. Bp., 2006. 97.*

2 Magyar Országos Levéltár, P 516, Orczy család, Petrovay György: *A báró és nemes Orczy család eredete, leszármazása és története.* In: Turul 1887/1-2.

3 Borosy András, Kisfaludy Katalin, Szabó Attila: *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái. Igazságszolgáltatási iratok II. 1661-1720. Bp., 1999. 207.*

4 Az 1715. évi országos összeírás. Arcanum, DVD.

5 Belitzky János: *100 év a pesti határ életéből, 1663 tájától 1756 tájáig.* Bp., 1936. 134-137.

6 Borosy András, Szabó Attila: *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái. 1712-1740. II. Bp., 1991. 28.*

7 Borosy András, Kisfaludy Katalin, Szabó Attila: *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái. 1712-1740. III. Bp., 1992. 18-19.*

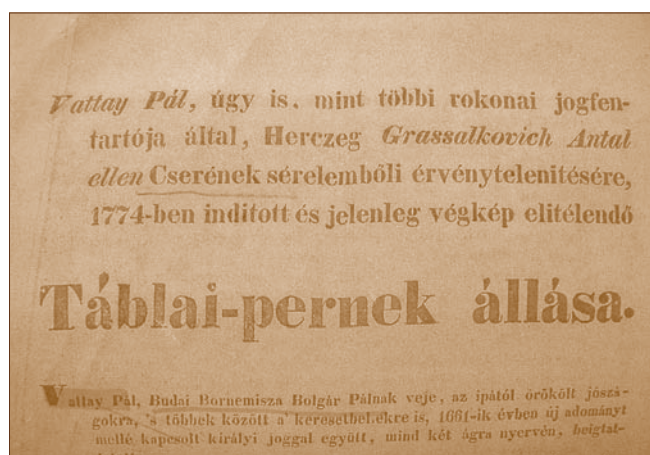
III. Károly király Pesten, 1730. január 26-án kelt leiratában, Grassalkovics Antal előterjeszti, hogy a törököket kiverték Magyarországról és a fegyver által visszaszerzett területek a győztest illetik. Ezért az előterjesztő a vármegyében a következő possessiókat bírja: Acsa, Tótygyörk, Csővár, Domony, Sződ, Kismémedi, Hartyán, Sáp, Dunakeszi, Csömör, Kóka, Tóalmás, Szentlőrincváta, Szentmártonkáta, Izsák és 31 pusztá. Az uralkodó megparancsolja, hogy a birtokosok április 26-án jelenjenek meg Pest városában a bíróság előtt személyesen vagy prokurátoruk útján.⁸ Az előterjesztő soha nem harcolt a török ellen,⁹ viszont mindent elkövetett annak érdekében, hogy Pesttől keletre egy birtokrendszer hozzon létre, ahol csak a császárhoz hű római katolikus lakosság életfeltételeit szándékozott biztosítani. 1731-ben a Wattayak Pest környéki pusztáit – a mostohák segítségével – „csere” útján Solt környéki pusztáikért megszerzi Grassalkovics Antal.

A vármegye 1733. március 26-27-én Pesten tartott közgyűlésén a helytartótanács kérésére összeírt plébániák között szerepelt Dunakeszi (katolikus parókia, plébános és kőtemplom, filiái: Fót, Palota). Grassalkovics Antal megkeresésére a vármegye határvizsgálatot tartott 1738. május 23-án Dunakeszi falu és Göd pusztá között, miután a királyi személyes jelenlét bíróságának locumtenense (személynöke), királyi tanácsos sajátos eszközeivel megszerezte Gödöt is. A kérdések a következők voltak: Tudja-e vagy hallotta-e a tanú, hogy a dunakesziek által épített malom (ami most már elpusztult), mely a „Csurgo” árkában van, a gödi pusztá határában van, és addig békességesen bírták mint gödi határt? Onnan az árok mellett felmenvén téli napkelet felé a „Tétetlen”-re, az ott lévő halmok és az említett árok, ki a „hegyes halom”-ig, mindenkor a gödi pusztát a dunakeszi határtól különböztető jelek, s addig is bíráttatott az a pusztá? Nemde a jeleken innen a dunakeszi marháknak egyébként ájtönni szabad nem volt, hanem fűbér fizetésért? Ki tud ebben jó tanúnak lenni, nevezze meg! Kiss Imre 28 éves tótfalui lakos vallja, hogy egyebet nem tud, hanem az apja régi juhász öregember lévén, tótfalusi lakosok „bélették” a gödi pusztát juhaik számára, s azt mondta, hogy a Csurgóba, avagy malom árkába járt hálásra a juhokkal. Kálmán Ferenc, Madách János jobbágya vallja, hogy Dobay és Madách uraiméktől hallotta az elpusztult dunakesziek malma a Duna mellett a gödi határban van, sőt a gödi határnál alább. A malom irányában lévő ároktól fogvást fel Tétetlenig, midőn a gödi puszták csősze volt, a Látó-hegy oldaláig, s onnan megfordulván a Hegyes-halomig, addig békességesen bírtak, addig is szedte a fűbért, s azon jeleket tartották Dunakeszi és Göd között határoknak. Józsa István 40 éves kismémedi lakos vallja, hogy Csupi János akkori nemes váci káptalani tisztartótól hallotta: „a dunakesziek malmát el kell rontani.” Azt nem tudja, hogy elrontották-e, vagy sem, hanem azt tudja bizonyosan, hogy a Csurgó árkától, úgy arányában lévő ároktól, minek jobb része már most be van szántva, Tétlentől a Látó-hegy és Hegyes-halom között lévő határokat tartotta Alag és Göd között határoknak, addig is bírták. A göbolybért maga a tanú is szedte, mint gödi földtől. Öreg Csizmadia István nevű em-

bertől hallotta, midőn vele járt, hogy a Lyukas-halom alul lévő lapon a sződieknak jó dinnyéjük termett, és ő akkor dinnyepásztor volt, és e földeken alul a Budai útig hasonlóképpen szedte a mezőbért.¹⁰

1738. június 2-án a Wathay család kérelmére Mágócsy Mihály alispán utasítására határvizsgálatot tartottak Dunakeszi falu és Göd pusztá határában. Összesen 19 tanút hallgattak meg, akik alapvetően igazolták a Wathayak álláspontját a Dunakeszi-Göd határ kérdésében.¹¹

Wattay János és István a birtokokat egyben tartotta, így István halála után a fél részeket gyerekei Farkas és Borbála örökölte. A nagykorúvá vált beteg Wattay Farkas a család tudta nélkül 1747. június 27-én eladta minden birtokrészét, így Dunakeszi negyedrészt is Grassalkovics Antalnak. Július 20-án Gödöllőn Grassalkovics egyességet írt alá a Wattayakkal Dunakeszivel kapcsolatban. Wattay Farkas hamarosan meghalt. Az egyesség be nem tartása, valamint a korábbi előnytelen birtokcsere miatt a nagykorúvá vált Wattayak 1774-ben beperlik Grassalkovicsot. Az uralkodói támogatások ellenére sem tudták a Grassalkovicsok a pert megnyerni, majd a család magvaszakadtával az örökös Habsburg-hű görögkeleti vallású Sina család folytatta a pert. A per – a Wattay család által 1846-ban Pesten nyomtatott – összefoglalójában megjelent, hogy „Végezetül a kereseti csere fentartására vitatja alperes herczeg azt, hogy Wattayak 1747-ik évben némely helyeken negyedekeket, mellyeket gróf Grassalkovich Wattay Farkastól megvett, Dunakeszinek három negyedeért vissza cserélvén, a kereseti cserét megerősítette.”¹² Mindez azt jelentette, hogy a Wattayak a Wattay Farkas által eladott minden birtokrészt visszacserélték Dunakeszi háromnegyedeért. Ezt az egyességet a Grassalkovicsok arra használták fel, hogy a többi szerzeményük törvényes voltát is igazolja. A pert végül az 1848/49-es szabadságharc leverése után a Habsburg-önkényuralom korszakában a Bach adminisztráció megszüntette.¹³

A Wattay család által 1846. évben nyomtatott Táblai-per állása (részlet)

8 Borosy András, Szabó Attila: *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái. Igazságszolgáltatási iratok. III. 1721-1740. Bp., 2000. 220-221.*

9 Grassalkovics Antal 1694-ben született a Nyitra vármegyei Ürményben.

10 Borosy András, Szabó Attila: *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái. Igazságszolgáltatási iratok. III. 1721-1740. Bp., 2000. 356-357.*

11 Borosy András, Szabó Attila: *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái. Igazságszolgáltatási iratok. III. 1721-1740. Bp., 2000. 354-356.*

12 Magyar Országos Levéltár, P 1744, Wattay család.

13 Magyar Országos Levéltár, P 1744, Wattay család.

Dunakeszi képviselő-testületi ülésének jegyzőkönyvi kivonata az új községháza építéséről (1897) (részlet)

Jegyzőkönyvi kivonat

Dunakesz község képviselő testületének 1897. évi november hó 11. én tartott rendkívüli közgyűléséből.

Jelen voltak:

Blaskó Károly bíró, Bálintffy Pál, Révész István, Molnár Gyula, Nyúl Sándor, Fürst Lajos, Tóth József M., N. László István, Sipos István, Gombai István, Sziráki János, Tóth József T., ifj, Száraz István B., Mészáros János községi képviselők előljárók.

Olvastatott a járási főszolgabíró úr észrevételei a községháznál elrendelt különféle újítások, átalakítások és tisztogatások tárgyában.

Határozat

A képviselő testület egyhangúlag elhatározta, hogy tavaszkor egészen új s a czélnak megfelelő községházát építtet, mert ezen rozoga épületre melyben most vannak a hivatalos helyiségek ezen 2-3 hónapra kár volna oly sokat költeni, a helyet valamint a terveket még a tél folyamán beszerzi a képviselő testület, hogy ezen rendeletnek kora tavasszal eleget tehessen annál inkább, mert annak égető szükségét most már kénytelen volt belátni, miért az elrendelt átalakításoktól és újításoktól kérjük a most erre a néhány hónapra a községet felmenteni; mert ezen terhes költségek az új építkezéssel kárba vesznének.

Az új községháza a felépítése utáni években

9
1897. szám

13093/94

Jegyzőkönyvi kivonat

Dunakesz község képviselő testületének 1897. évi november hó 11. én tartott rendkívüli közgyűléséből.

Jelen voltak:

Blaskó Károly bíró, Bálintffy Pál, Révész István, Molnár Gyula, Nyúl Sándor, Fürst Lajos, Tóth József M., N. László István, Sipos István, Gombai István, Sziráki János, Tóth József T., ifj, Száraz István B., Mészáros János községi képviselők előljárók.

Olvastatott a járási főszolgabíró úr észrevételei a községháznál elrendelt különféle újítások, átalakítások és tisztogatások tárgyában.

Határozat.

A képviselő testület egyhangúlag elhatározta, hogy tavaszkor egészen új s a czélnak megfelelő községházát építtet, mert ezen rozoga épületre melyben most vannak a hivatalos helyiségek ezen 2-3 hónapra kár volna oly sokat költeni, a helyet valamint a terveket még a tél folyamán beszerzi a képviselő testület, hogy ezen rendeletnek kora tavasszal eleget tehessen annál inkább, mert annak égető szükségét most már kénytelen volt belátni, miért az elrendelt átalakításoktól és újításoktól kérjük a most erre a néhány hónapra a községet felmenteni; mert ezen terhes költségek az új építkezéssel kárba vesznének.

Olvastatott a járási főszolgabíró úr észrevételei a községháznál elrendelt különféle újítások, átalakítások és tisztogatások tárgyában.

Határozat.

A képviselő testület, nem közlelheti, hogy 100 forintot a most máris megmunkált

igénylő pénztárnaki foglaltatván, mely, a pénztárnoktól, akár pénzből, akár felhalmozottakból, kivonjon, hanem méltányosnak tartja azt, hogy a pénztárnoktól első sorban a bevételeket, másodszor a rájáratokat, harmadszor a lakosság mint válságos község felől segélyt vállal. A jegyző úr közléseivel bíró s jegyző úr Tóth József, Sziráki János, Száraz István és Bálintffy Pál képviselők biztatnak meg.

jegyző:
Molnár Gyula
jegyző

Blaskó Károly
bíró
Fürst Lajos
Tóth József M.
N. László István
Sipos István
Gombai István
Sziráki János
Tóth József T.
ifj
Száraz István B.
Mészáros János

VÁROSVÉDŐ ÉS VÁROSKÉZPÍTŐ
EGYESÜLET
2120 Dunakeszi, Jászai M. u. 2.
Adószám: 19174190-1-13

Intézked.: 402

SZÓKE KÁLMÁNNÉ

Múltidéző emlékek városunk helytörténeti gyűjteményében

II. rész

A Dunakeszin első alkalommal megrendezett Kulturális Örökség Napján mutatjuk be a Révész István Helytörténeti Gyűjtemény legújabb helyiségét, a paraszti konyhát. A konyha a ház legfontosabb helyisége volt, a tornácról egyenesen ide nyílt az ajtó. Nemcsak étkeztek, itt éltek hétköznapijait is a család tagjai. Az ajtóval szemben helyeztük el a konyhaszekrényt, amit Kiss István örökösétől, Balogh Györgytől kaptunk. Ebben található a főzéshez és tálaláshoz használt eszközök. Mellette, a sarokban látható gyűjteményünk legszebb és legrégebbi darabja, az 1890-ből származó festett, *Veres István és Kiss Veron feliratú* lóca, amit egykori tulajdonosai nászajándékba kaptak. A lóca a községi plébániával szemben lévő Tarcsai-Csillag parasztházból való. Előtte az evőeszközök tárolására szolgáló fiókos konyhaasztal áll, rajta saját hímzésű terítő. Az asztal fiókja alatt volt beépítve a gyúróta, a konyhaasztal mellett hokedli látható. Ebben a sarokban zajlott az étkezés és a családi beszélgetés.

A paraszti konyha egy részlete

A másik oldalon folyt a főzés, a fával, szénnel fűthető sparheltten vagy csikós sparheltten. Ennek a tűzhelynek részei: a tetején vasplatni, benne tűzkarikák és a párologtató, alatta a *sütőréz* (lehr), valamint a tűztér és a hamuzó. A tűzhely, mely Horváth Józsefné ajándéka, négy öntöttvas lábon áll. A kéménybe füstcső (*duda*) vezette az égéstermék. „A változó idő előjeleként, a nyitott kémény alatt már csikóssparherdten főztek.”¹ Egy ilyen tűzhelynek is helyt adunk a teremben, melyet Veres János adományozott a gyűjteménynek. A sparhelt tetején sötét zománcú öntöttvas lábasokat helyeztünk el, alatta pedig a fáskosár, a szeneskanna lapáttal és a pizskafa található. A tűzhely köré a főzéshez használatos eszközöket tettük (sótartó, tarkedli sütő, zsírkavaró kanál, szűrőedény, tökgyalu, kávépörkölő, törölkendő vagy monogramos konyharuha.) A tűzhöz közel található a vizes-pad, rajta zománcos vödör, a ceglédi kanna (*Dunakeszin tarna?*) és egy fémbögre. Általában egy polc is volt rajta, amit nagyobb edény, vagy Tóth Pálné G. Veres Teri néni emlékei szerint, cipős doboz tárolására használtak. A konyhát a háziasszonyok által varrott, szőtt, hímzett falvédők, szekrénycsikók (sráfok), kefe- és fésűtartók díszítették.

A sparhelt és a csikós sparhelt a gyűjtemény kiállításán

A konyhaablakon is hímzett kis függönyök voltak. Évente a falakat fehérre meszelték, melyekre díszes porcelántányérokat akasztottak. „Dunakeszin ügyeltek arra, hogy a kék mintás tányérok a bejárattal szemközt, a piros mintás tányérok pedig a jobboldali falon legyenek. Ezeket csak nagyobb ünnep, lakodalm, lagzi alkalmával vették le.” – meséli G. Veres Terka néni.

A konyhában találhatunk olyan eszközöket is, amelyeket általában a kamrában tartottak. Ilyen pl. a húsdaráló, köpülő, fából készült krumplinyomó és a famozsár, melyben kölest, mákot, tökmagot, sót, borsot, pirospaprikát törtek. A mozsártörő súlyos fából vagy vasból készült. Ezeket a tárgyakat Czinkota Ferencné Tóth Juliska néni ajándékozta a gyűjteménynek. A karácsonyi ostyasütőt Loviscsék Istvántól kaptunk. A vajköpülő³, gyűjteményünk értékes darabja. A köpülő verője egy hosszú nyél végére erősített átluggatott, kör (néha csillag) alakú deszkalap, amivel az aludttejet, tejfelt függőleges irányban történő mozdítással verték, köpülték, ütötték, mindaddig, míg a tejszírdarabkák vajdarabokká nem gömbölyödtek, s az író vissza nem maradt. A vajdarabkákat mosták és gyúrták, míg a massa egységes kenhető formát nem vett fel. Az író a kút vizében lehűtve nagyon finom „üdítő” ital volt.

A konyha díszei még az egyszerűen díszített mázas vagy máznélküli cserépedények, tejes köcsögök (a tehenet tartó házhoz ezzel jártak tejért, a tűzhely szélén tejet is altattak benne), korsók, (arató vagy csörgő korsók – M. Tóth Mari néni ajándéka), melyek – leginkább mezei munkánál – sokáig hűvösen tartották a vizet. A Kobolák Jenőtől kapott nagyméretű cserép főzőedény a gyűjteményünk legújabb darabja. A bokályok egyfűlű, körte alakú boros edények, a csalikancsók pedig fűfűfűfű „sokcsőcsű” cserépedények, melyekből nem lehet a megszokott módon a folyadékot kiönteni vagy kiinni. Felirattal, évszámmal készítették őket. A konyhaberendezés egységét a mosdó zárja, háromlábú fémvázastartó zománcozott lavórral, rajta saját szövevényű KG monogramos kéztörölkővel.

A kedves Olvasókat arra biztatom, látogassanak el a gyűjteménybe, s tekintsék meg az új kiállítást!

1 Sipos Károly: *Régi keszi történetek*. Dunakeszi, 2000. 87.

2 Tóth Lajosné Tóth Erzsébet említése szerint

3 fa dongákból aronccsal összefogott, ritkán egy darab fából faragott, később esztorgályozott edény

KOLLÁR ALBIN

Az elfeledett dunakeszi-alagi Magán Polgári Iskola története

II. rész

Farkas Alajos emlékének¹

A polgári iskolákat az 1868. évi népiskolákról szóló törvény alapján hozták létre hazánkban. E törvényben szerepelt az az előírás is, hogy az 5000 lakosnál nagyobb települések felsőbb népiskolát, vagy polgári iskolát kötelesek alapítani, amelyhez a települések állami segítséget kaphatnak. A törvény kihirdetése után létrejött „polgárik” feladata volt, hogy tanulóikat vallásos, erkölcsös, nemzeti szellemben a gyakorlati élet igényeinek megfelelően általános műveltséghez juttassák. Az eredeti törvény nem határozta meg pontosan a képzés időtartalmát. Csupán az 1927. évi XII. törvény írja le 4 osztályos iskolaként a polgárit. Hosszú ideig az sem dőlt el, hogy milyen pályára készítse fel a 10-16 éves fiúkat és a 10-14 éves lányokat ez az iskolatípus. Nem kellett elemi ismereteket adnia, és nem volt célja az egyetemi előkészítés, de a szakképzés sem. Az itt végzetek középiskolában, felső kereskedelmiben, tanítóképzőben, ipariskolában tanulhattak tovább. Nem volt azonban lehetetlen az egyetemre való bejutás, a magasabb tisztviselői állás elérése sem, hiszen alsóbb osztályaiból – különbözeti vizsgával – át lehetett lépni középiskolába. A polgári iskola – különösen a két világháború között – népszerű oktatási intézménynek számított.

Dunakeszin az első polgári iskola 1920-ban a MÁV Főműhelytelepen jött létre, s négy tanév után 1924-ben szűnt meg. A második polgári iskolát nyilvános magán fiúiskolaként Hegyeshalmi Halassy Károly tanár alapította 1927-ben. A lelkes, vállalkozó szellemű iskolaalapítót – aki egyébként Újpesten lakott – a nem kis kockázatot és áldozatot jelentő vállalkozásra nem csupán a polgári iskola iránti igény felismerése indította, hanem az is, hogy az általa több éve működtetett gyorsíró iskolát, a Magyarországon bevezetett új, egységes gyorsírási gyakorlat miatt meg kellett szüntetnie. Halassy Károly iskolaalapítási kérelmét az Újpesti Királyi Tanfelügyelőségben keresztül, a vallás- és közoktatási miniszterhez terjesztette elő. Kérvényéhez vagyoni nyilatkozatot és a leendő iskola működtetésének részletes költségvetési tervét csatolta. (A magániskolák nem tartoztak az államilag kötelezően támogatott intézmények közé.) Az iskola működtetéséhez két forrásra számíthatott: a diákok beiratkozási és havi tandíjából befolyó összegekre, illetőleg az Alag és Dunakeszi előjárásai által ígért támogatásra. Bár Halassy Károly tervezte önálló iskolaépület vásárlását, kialakítását is, a minisztériumhoz benyújtott költségvetési tervében még épületbérleti díj szerepel. Halassy – az illetékes tanfelügyelő támogató javaslata alapján – megkapta a minisztériumtól az iskolaalapítási engedélyt. A tanítás 1927. szeptember 14-én – a hivatalos tanévkezdethez viszonyítva némi késéssel – kezdődött meg a Dunakeszi-Alagi Nyilvános Magán Polgári Iskola első osztálya számára az eredeti tervben szereplő alagi elemi iskola akkor modern épülete helyett – egy félévig – az egykori Turf szálló (ma az 1. Sz. bölcsőde otthona) legnagyobb termében.

1 A dolgozat elkészítésében nyújtott segítségükért köszönetet mondok Szakáll Lászlóné nyugalmazott iskolaigazgatónak, a helytörténeti gyűjtemény alapítójának és kezelőjének, valamint Lovász Béláné Starcsó Éva adatkezelőnek.

A dolgozat a Magyar Országos Levéltár, K 501 Polgári iskolák, 1928-4-44210, 629.cs. iratanyagának felhasználásával készült

Az induló első osztály 1927-ben

A szervezés idején sokakban felvetődhetett a kétely: vajon valóban megnyílik, s ha igen életképes lesz-e ez az iskola? A magas osztálylétszám azonban bizonyította a „gyakorlati élet iskolája” iránti nagy érdeklődést és az alapító szándékába vetett bizalmat. Az oktatás 1928. januárjától az alagi községi elemi iskola délutáni oktatásra átadott termeiben folyt. A kötelező 11 tantárgyat, heti 29 (50 perces) órában, a szinte csak óraadókból álló 7 fős tantestület tanította. Ebben a tanári karban találjuk Bajnok Gézá, a dunakeszi elemi iskola igazgatóját is. A római katolikus hittant Láng József MÁV-telepi áldozópap, a református hittant Kirner Adalbert Bertalan lelkész tartotta. Az iskolaorvosi teendőket dr. Bayer Emil látta el. A kezdő évfolyam 34 – 1914-ben, ill. 1917-ben született – diákja közül heten a környező településekről jáltak be. Többségük iparos családból érkezett (21-en), csupán 4 diák szülei voltak földművesek, 9 szülő pedig alkalmazott volt (közöttük 5-en a MÁV-nál dolgoztak).

Az elemi iskola másfél évig adott otthont a polgári iskolának. 1929. szeptemberében – az akkor már három osztály – új helyen, a mai Bajcsy-Zsilinszky utca 26-ban (az akkori köznyelvben élő elnevezés szerint a „László-házban”) kezdte meg a tanévet. Az iskolában délután is folyt tanítás. A bérelt épületben két tanterem, igazgatói iroda, két szertárhelyiség szolgálta az oktatást, de a hivatalos helyiségek mellett házmesterlakás is volt. A diákok a szüneteket az épület melletti 1000 négyzetméter nagyságú játszótéren töltötték. Az iskola ifjúsági könyvtára 357 kötetből állt. A szakfelügyelet a tantestület munkáját eredményesnek ítélte, a diákok fegyelmezettségét, kifogástalannak minősítette. Az iskola népszerűsége nőtt, hiszen a 3 osztály létszáma már 100 fő volt. Az említett eredmények az egyre romló költségvetési helyzet ellenére születtek meg. Az iskolát igazgató és fenntartó Halassy Károly ebben az évben azzal a kéréssel fordult a vallás- és közoktatási miniszterhez, hogy vegye fenntartásába, vagy részesítse rendszeresen segélyben az iskolát. Egyik kérelem sem teljesült. Meg kell jegyezni, hogy a polgári fenntartásnak költségeit – működése teljes ideje alatt – soha nem fedezték teljes mértékben a diákok szülei által fizetett tandíjak. Ennek egyik oka a nagyszámú segélyezett, csökkentett tandíjú és tandíjmentességben részesülő diák lehetett. A polgári

mindig támogatásra szorult. Alag és Dunakeszi elöljárósága több száz pengő kiutalásával (bár nem minden évben) támogatta az iskolát. 1930. nyarán nagy veszteség érte az intézményt: váratlanul elhunyt az alapító Halassy Károly. Az igazgatási és fenntartói teendőket Wéber Mihály vette át, s látta el 1934-ig négy tanéven keresztül. Az 1930-31-es tanévben óraadóként került az iskolához a nagyműveltségű Körmendy Lajos (aki 1927-től 1945-ig a MÁV Főműhelytelepi Elemi Iskola igazgatója volt), illetve Steinerné Kugel Irén tanárnő, aki a polgári megszűnéséig itt tanított. Wéber Mihály működése alatt az intézmény életében több nevezetes esemény történt. 1931. júniusában kerültek ki az iskolából az első végzős növendékek, akik közül többen továbbtanultak.

Az 1931-ben végzett negyedik osztály a László-házban

1931. őszén az iskola megnyitotta kapuit a lányok előtt is. Ez évben két első osztály indult: egy leány és egy fiú. A 2. és 3. osztályba is érkezett néhány leány tanuló. A koedukált osztályok szervezésével sokan nem értettek egyet, de végül miniszteri engedéllyel létrejöttek a vegyes osztályok. A leányok aránya a koedukáció bevezetése utáni években az összlétszám 35%-át tette ki. A diáklétszám növekedése miatt az iskolafenntartó az „Óceán” Konzervgyár területén – a mai Martinovics utcában – is bérelt épületet. (Az osztályok elhelyezéséről nincs adatunk.) 1931-ben, Szántó Ferenc vezetésével megalakult a gyerekek szellemi fejlődésében és a diákközéletben fontos szerepet betöltő „Kézai Simon” Önképzőkör. Az 1933/34-es tanévet új helyen, a Lajos utca 2-ben (köznyelven: a „Bana-házban”) kezdték meg a diákok. Ez évben az iskola gazdasági gyakorló területtel gazdagodott – részben a Dunakeszi elöljárósága által a Duna-part közelében biztosított, másrészt bérelt területtel. Az 1934/35-ös tanévtől már Bana Iván irányította az intézményt. Az új igazgató nagy lelkesedéssel látott munkához. Az ő tevékenységének idején alakult meg az iskola báró Wesselényi Miklós Ifjúsági Sportköre, amelynek sportolói, (igazolt 70 fő) Lányi Ferenc főműhelyfőnök támogatásának köszönhetően, a MÁV-sporttelepet, az Alagi Polgári Lövészegylet jóvoltából pedig az egyet puskáit és löterét díjtalanul használhatták.

Bana Iván két év után elhagyta az iskolát. Művét az 1935-36-os tanévtől a sárbogárdi polgári iskolától érkező széles látókörű, jól felkészült Ziegler Gyula folytatta. A 21 éves tanári gyakorlattal rendelkező igazgató csaknem teljesen kicserélődött, fiatal tantestület munkáját irányította. A 6 fő kinevezett tanár majd mindegyike pályakezdő vagy csekély gyakorlattal rendelkező tanár volt. Az 1935/36-os tanévben

A polgári iskola épülete a Lajos utcában

itt kezdte tanári pályáját Fódi Sándor, a későbbi 2. Sz. Általános Iskola igazgatója is.

1936 nyarán a diákság és a tantestület ismét költözött. Ezúttal nem messzire: a János utca 6. szám alatti épületbe, amelyet a Maszárovics kőműves családtól vettek meg. (Ma itt óvodai csoportok működnek.) 1946-ig ez a hely maradt a polgári otthona. Az iskola végre hosszabb ideig nem változtatta „székhelyét”, ezzel szemben a tantestületben és az iskola élén is több változás következett be. Ziegler Gyula az 1938/39-es tanév eseményeit, adatait bemutató évkönyvben már jelzi, hogy, „az iskola társulativá váló átszervezése folyamatban van”. A társulat elnöke Nagybányai Horthy Jenő magyar királyi titkos tanácsos lett, tiszteletbeli elnökei között szerepelt Bohunka Lajos, Dunakeszi község főjegyzője, alelnökei között pedig Závodszy Géza, Alag község főjegyzője. A választmányi tagok Dunakeszi településrészeit, illetőleg a környező településeket képviselték. (A Sződligetéről, Gödről, Fótról bejáró tanulók száma meglehetősen magas volt: a mindenkori összlétszámnak körülbelül 30%-át tették ki.) A folyamat elhúzódott, hiszen az 1938. novemberében alakult és ugyanabban az évben miniszteri rendelettel jóváhagyott helyi polgári iskolai fenntartó társulat a fenntartói jogot csak 1941. júniusában kapta meg. Az iskola neve ekkortól Dunakeszi-Alag Társulati Koedukációs Polgári Fiú- és Leányiskola.

A 30-as évek második felében az iskola működésének szembetűnő jellemzője volt a növekvő tanulólétszám (1938-ban Dunakeszi lakossága már hétezer fölé nőtt, míg Alagé meghaladta a háromezret) és a tantestület összetételének gyakori változása. Ez utóbbi tendenciára jellemző adatok az iskola vezetői posztján történt változások. 1940/41-ben a fenntartó még Ziegler Gyula, aki ekkor már nem tanított az iskolában. Helyette az iskolaigazgatói feladatokat Szántó Ferenc, korábbi állami polgári iskolai tanár, majd az 1941/42-es tanévtől három évig V. Kiss Béla, illetve az ő betegsége alatt megbízott vezetőként Tanay Béláné Nagy Margit látta el. 1940-ben lett az iskola tanára Szakáll László, aki az iskola megszűntéig itt dolgozott. A tantestület összetételének alakulásában az 1940-es évek elejétől az ország életében bekövetkezett nagy változások (a trianoni határok részbeni átalakulása, majd a háborús események) játszották a főszerepet.

A második világháború utáni társadalmi változások átalakították iskolarendszerünket is. Új iskolatípust hoztak létre: a nyolcosztályos általános iskolát. Nem indulhatott első osztály a polgáriban, de az 1945/46-os és 1946/47-es tanévben a polgári iskolafenntartó társulata még megkapta a választás és közoktatásügyi minisztertől a fenntartói és nyilvános-

sági jogot. E két évben az általános iskola IV. valamint az V. és VI. osztálya a polgári iskola keretein belül szerveződött.

A polgári tantestülete 1943-ban
Középen V. Kiss Béla igazgató

A tantestület tagjai az általános iskola és a polgári iskola osztályaiban tanítottak. A János utcai épület továbbra is a polgári iskolai oktatást szolgálta. Itt kapott otthont a Pandur József vezette 834. számú Fráter György Cserkészcsapat is.

Az 1945/46-os tanévben Mihalovics János kapott megbízást a polgári iskola igazgatói teendőinek ellátására. Az iskola épületében a háborús események idején nem esett kár, szertári és könyvtári állományának nagyobb része azonban elpusztult. A 8 fős tanári karba három új nevelő került. Az 1946/47. tanévben a polgári iskola és a Dunakeszi Római Katolikus Általános Iskola igazgatója a felvidéki Nagymegyerről érkezett Bottló Vince volt. (Elődjét a tankerület főigazgatója az Újpesti Állami Polgári Iskolához osztotta be.) A polgári iskola működésének utolsó évében a sportkör, az önképzőkör és a cserkészcsapat mellett – 38 leánytanuló részvételével – a Mária Kongregáció Szent Margit Köre is tevékenykedett. A polgári III. évfolyamának Schneider Anna, a IV. évfolyamának pedig Süttő Artúrné Kugel Irén volt az osztályfőnöke.

Bottló Vince igazgató

A tanév zárultával a dunakeszi-alagi polgári iskola 20 éves működés után megszűnt.

Az iskola fennállásának két évtizede alatt kultúrmissziót töltött be Dunakeszin és Alagon. Ebben az intézményben közel ezer diák kapott alapos képzést, további életéhez gazdag lelki és szellemi „útravalót”. Az iskola alapító Halassy Károly és a polgári tanárai – hathatós állami támogatás híján, nehéz viszonyok között – áldozatos munkájukkal jelentős szellemi, anyagi hasznot is termő értéket hoztak létre. Az iskola léte településünk történetének szép emléké, becsben tartandó része.

A dunakeszi-alagi Magán Polgári Iskola igazgatói:

<i>Hegyesalmi</i>	
<i>Halassy Károly</i>	1927. szeptember – 1930. június
<i>Wéber Mihály</i>	1930. szeptember – 1934. június
<i>Bana Iván</i>	1934. július – 1936. június
<i>Ziegler Gyula</i>	1936. szeptember – 1940. június
<i>Szántó Ferenc</i>	1940. szeptember – 1941. július
<i>V. Kiss Béla</i>	1941. szeptember – 1944. okt. 12.
<i>Tanay Béláné Nagy Margit</i>	1944. október 13. – 1945. július
<i>Mihalovics János</i>	1945. szeptember – 1946. július
<i>Bottló Vince</i>	1946. szeptember – 1947. június

A dunakeszi-alagi Magán Polgári Iskola működési helyei:

Turf Szálló (ma az 1. Sz. Bölcsőde épülete, Fóti út 2.)
1927. szeptember-december

Alagi Elemi Iskola (ma: Széchenyi István Általános Iskola, Károlyi u. 23.)
1928. január – 1929. június

László ház (ma Bajcsy-Zsilinszky u. 26.)
1929. szeptember – 1930. június

László ház ill. az Óceán Konzervgyártól bérelt épület (ma Martinovics u.)
1930. szeptember – 1933. június

Bana-ház (Lajos u. 1.)
1933. július – 1936. június

János u. 6. (ma: Eszterlánc Óvoda tagóvodája)
1936. szeptember – 1946. július

János u. 6. ill. a Római Katolikus Iskola (ma: Szent István Általános Iskola, Táncsics u. 4.)
1946. szeptember – 1947. július

